

УДК 379.8.015.31:111.852:7

Ірина Цебрій

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
ORCID ID 0000-0003-0844-4004

Володимир Мокляк

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
ORCID ID 0000-0001-9922-7667
DOI 10.24139/2312-5993/2024.01-02/183-192

НАРОДНА СЦЕНОГРАФІЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ТА ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті йдеться про можливості народної сценографії як засобу формування особистості та естетичного виховання дітей у закладах позашкільної освіти. Автори зазначають, що внаслідок трансформаційних процесів соціокультурного розвитку Української держави духовно-моральна сфера, що потребує культурного обміну з європейськими країнами, повинна бути пріоритетною у суспільстві, зважаючи на те, що естетичне і фізичне виховання дитини – це виховання культурної та здорової нації. Формування такої особистості в дитячому та підлітковому віці особистості відбувається в межах двох взаємообумовлених напрямів – у процесі родинного та шкільного (до останнього входить і система позашкільної освіти) виховання. Сьогодні наша держава прагне розвивати етнічні культурні традиції та народне мистецтво в закладах позашкільної освіти. На думку авторів, одним із засобів збереження етнокультурних традицій і народного мистецтва в українському суспільстві є розвиток народної сценографії в закладах позашкільної освіти. Заняття народною хореографією виконують наступні функції: адаптивну, цілеспрямовану, інтегративну, функцію регулювання прихованих напружень, етнокультурну, естетичну, фізкультурну, самовиховну, самоконтрольну, самоорганізаційну, самооцінкову. Ці функції насамперед розвивають творчі здібності дітей і підлітків, пробуджують інтерес до культури українського народу, дають змогу вивільнити енергію, задовольнити потребу молоді у святі, видовищі, грі завдяки регулярним заняттям у закладах позашкільної освіти. За можливості дітей і підлітків брати участь у міжнародних конкурсах реально здійснюється творчий і культурний обмін з європейськими країнами.

Ключові слова: народний танець, народна сценографія, заклад позашкільної освіти, естетичне виховання, патріотичне виховання, практичний досвід.

Постановка проблеми. Зміни, які відбуваються в українському суспільстві, неминуче позначаються на ціннісних орієнтирах молоді, що в свою чергу, не може не відобразитися на змінах в освіті. Мета таких змін – удосконалити освітню систему з метою пріоритетного патріотичного і творчого виховання дітей і підлітків. Аналіз практики художнього виховання в системі позашкільної освіти свідчить про протиріччя між потенційною можливістю народної сценографії в

художньому вихованні дітей і підлітків і недостатньо ефективному практичному її використанні. Частково це пояснюється тим, що можливості виховання засобами хореографічного мистецтва використовуються не повною мірою. Саме хореографічне мистецтво найширше реалізує розвиток зорових, слухових і рухових форм чуттєвого й емоційного сприйняття світу, знімає розумову втому і дає додатковий імпульс для розумової діяльності.

Аналіз актуальних досліджень. З'ясування конкретних аспектів досліджуваної проблеми в педагогічній науці здійснювалися у різних напрямках. Проблема реалізації «Я-концепції» знайшла своє відображення ще в праці М. Б. Розенберга, який переніс теорію «Я-концепції» (Rosenberg, Marshall Bertram, 2003) в сферу ненасильницького спілкування (також і в сфері мистецтва) і цим вирішив дві означених нами функції – адаптивну та регулювання прихованих напружень. Окремі аспекти зазначеної проблеми розглянуто у працях А. Бурлі «До періодизації умов формування професійних якостей педагогів хореографів» (2001), А. Тараканової «Система хореографічного виховання у школі і позашкільних закладах» (1996), С. Тригуб «Творча та організаційна діяльність керівника дитячого хореографічного колективу в загальноосвітній школі» (2004). Специфіка розвивального потенціалу народної сценографії в різних видах танцювального мистецтва відображена в творчості відомих вітчизняних діячів С. Зубатова «Методика викладання українського народного танцю» (2018), К. Булаги «Дидактичні умови організації навчальної діяльності вихованців дитячого хореографічного колективу» (2020), Т. Благової «Розвиток хореографічної освіти в Україні: історико-педагогічний концепт» (2020). Проте, спеціальних робіт, присвячених дослідженню теоретико-практичних засад роботи над народною сценографією в закладах позашкільної освіти, ще не було і комплексного наукового аналізу в аспекті хореографічного мистецтва ця проблема доки не отримала. Практичний досвід, набутий під час роботи у сфері хореографічної педагогіки, дозволяє визначити, що народна сценографія володіє певними невикористаними можливостями підвищення ефективності системи естетичного виховання дітей і підлітків.

Мета статті – проаналізувати можливості народної сценографії як засобу формування особистості та естетичного виховання дітей у закладах позашкільної освіти.

Методи дослідження. Провідними методами дослідження стали: ретроспективний, що сприяє дослідженню розвитку народної сценографії впродовж кінця ХХ – початку ХХІ століть; термінологічної селекції – з метою відбору, уточнення й модифікації системи окремих термінів, уживаних у хореографічному мистецтві; метод персоналізації, що забезпечує вивчення роботи педагогів-хореографів у закладах позашкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. Соціум людини має стати вмотивованим простором, що визначає самоорганізацію та самореалізацію її як особистості. В умовах такого вмотивованого простору, виховання особистості має передбачати формування її направленості на пізнання, творчість, працю, спорт, вивчення ціннісних традицій української культури.

Одним із найважливіших і найефективніших механізмів, що сприяють збереженню етнокультурних традицій і народної творчості в українському суспільстві, виступає народний танець і його реалізація – народна сценографія. Семантичний соціокультурний стрижень може бути закладений лише в дитинстві, в молодших групах ансамблів закладів позашкільної освіти.

Сучасний український народний танець, сучасне хореографічне мистецтво, як і народна сценографія, залишається багатогранним напрямом, бо сьогодні його освітні можливості збільшуються, що робить саме цей танцювальний напрям унікальним для вивчення з точки зору формування, виховання та саморозвитку особистості в дитячому та підлітковому віці (Тараканова, 1996, с. 77).

Викладення основного матеріалу нашої статті має два аспекти: по-перше, показати значення народного танцю у формуванні світоглядних та естетичних позицій дітей і підлітків; по-друге, розкрити значення народної сценографії для оволодіння українським народним простором учасників цілісного процесу – виконавців і глядачів.

1. Отже, поведемо спочатку мову про унікальність українського народного танцю. Народний танець – один із найдавніших способів вираження почуттів, людських емоцій. Завдяки танцю люди можуть барвисто відобразити свою багатовікову давнину і різноманітне в ту епоху життя.

Із точки зору культурної парадигми, танець виступає культурним феноменом, який відображає тип і особливості культури етносу загалом, або конкретної культурно-історичної епохи за допомогою

особливої пластичної мови. Кожен народний танець має свій текст (танцювальну текстологію).

Танець певною мірою є більш широким явищем, ніж мистецтво, бо він пронизує всі сфери людської діяльності і є особливим типом культурного полотна, що завдяки рухам створює танцювальний простір. Водночас танець виступає і видом мистецтва, що має своєрідний образ художнього відображення, в межах якого створюється особливий тип танцювальної мови через ритмопластичні елементи, організовані в просторі рухом тіла.

У кожного народу є свої традиційні танці, особливостями яких є духовно-моральні цінності та ідеали, пов'язані насамперед з його етнічним характером. Народні танці, їх художньо-образний зміст і лексика відображають не лише національні образи світу, а й трудові повсякденні традиції народу, особливо природне середовище проживання того чи іншого народу.

Споконвічні міфологічні уявлення про побудову світу, персоніфікацію природних стихій та обожествлення сил природи мали величезний вплив на формування української народної танцювальної культури. Народний танець пов'язаний генетично з життєвим процесом народу, його історичним розвитком, надзвичайно яскраво втілює його національні особливості, особливості психічного складу, цінності, що домінували в свідомості народу, типові моделі поведінки.

Звертаючись до історичного аспекту виникнення українського народного танцю, слід зазначити, що в якості навчальної дисципліни, народний танець почав входити до навчальних програм в першій чверті ХХ століття. Завдяки українському народному танцю почали створюватися нові образи, що було надзвичайно важливим для зростання виконавського рівня артистів. Народний танець став доступним широкому колу спостерігачів. Народний танець змусив звернути увагу на українську національну культуру, неповторність кожної особистості, регіону зокрема і народу загалом, українському народу із його неповторним талантом і живою уявою, здатністю розкрити почуття і душу свого народу (Зубатов, 2017, с. 10).

2. Завданням нашого суспільства загалом та системи позашкільної освіти зокрема є поставити український танець і народну сценографію на служіння вихованню молодого покоління: пробудження в ньому патріотичності, гордості за свою країну та її звичаї, досягнення соціалізації та комунікаційності серед учасників

творчого процесу, вміння педагогів-хореографів адаптувати український танець до сучасних умов.

Отже, покоління сучасних дітей є новим інформаційним поколінням, що означає зростання цифрового чинника в умовах розвитку інформаційних технологій. Розвиток інноваційних технологій і трансформація суспільства накладають свій відбиток на розвиток дітей і підлітків і визначають особливості роботи з ними.

Виділимо характерні риси цих дітей: 1) самоізоляція та занурення у віртуальний світ; 2) позиціонування водночас у двох реальностях; 3) нестабільність і фрагментарність уваги, короткочасна зосередженість на чомусь одному і нездатність до тривалої стійкої концентрації; 4) мозаїчне бачення цілісної проблеми (як клавіші на комп'ютері чи літери мобільного телефону).

Безумовно, що у педагогів-хореографів виникають логічні питання: за якими методиками чи навчально-методичними комплексами навчати це покоління дітей і як у такому насиченому інформацією просторі прищепити дітям любов до української культури й до українського народного танцю? Це питання стоїть особливо гостро, зважаючи на те, що тенденція до застосування мультимедійних технологій у сучасній шкільній освіті виступає як одна із найстабільніших тенденції розвитку світового освітнього процесу (Бурля, 2001, с. 134).

Проблема включення дітей і підлітків у систему естетичного виховання закладів позашкільної освіти має провідне значення в наш час. Вона постає перед такими важливими інститутами, як родина і система освіти, тим більше, що зараз зроблено акцент на поліхудожньому підході до формування особистості, виділення в цій системі танцювальної культури для соціалізації підростаючого покоління. Сьогодні народний український танець розглядається як спосіб невербального спілкування, як соціокультурний феномен та певний феномен глобалізації.

Дослідники танцювальної культури відзначають, що танець є найактивнішим засобом духовно-практичного сприйняття дійсності. Велике значення надається українському народному танцю як джерелу вітчизняної хореографії культури. Саме народний танець вважається одним із витоків історичного і етнографічного початку всього народу і служить механізмом для визначення споконвічних соціокультурних відносини між людьми, значенню в архаїчному суспільстві творців та виконавців танців. Народний танець є

надбанням не лише української, а й світової культури і в ній відображає своєрідний і неповторний характер України.

Для теми цієї статті ми обрали дітей і підлітків. Це пояснюється тими причинами, що в саме в цей період відбувається біологічне і психічне дозрівання маленької людини. У такому віці діти й підлітки починають усвідомлювати значення прекрасного в цьому світі, значення моралі, вимоги та правила до їхньої поведінки; вони починають передбачати наслідки своїх дій і вчинків.

Проте не варто забувати, що діти й підлітки сильно піддаються впливу чинників зовнішнього середовища. І дуже важливо, щоб родина і вся система освіти не залишилися осторонь цих чинників.

Розглянемо роботу педагога-хореографа танцювального колективу закладу позашкільної освіти над народною сценографією. Важливим складником його практичної роботи є складання навчального плану занять (Мокляк, 2023). Навчальний план містить пояснення педагогом необхідних теоретичних положень, що необхідно не лише знати, а й усвідомлювати, розуміти, показ елементів танцю, пояснення принципів руху, переглядання відеоматеріалів, бесіду з учнями. Планами зазвичай не передбачено проведення спеціальних теоретичних занять. Вивчення теорії вплітається в загальне полотно навчального заняття. Практична частина обов'язково містить розминку, відпрацювання рухів учнями, складання варіацій із вивчення рухів та їхнє виконання. Наприкінці кожного заняття учні під керівництвом педагога-хореографа аналізують свою роботу, ставлять одне одному оцінки, використовуючи метод взаємооцінювання (Благова, 2021, с. 57).

У закладах позашкільної освіти мають діяти й навчальні програми з естетичного та хореографічного виховання (програма з хореографії має бути їхньою складовою). Кожна навчальна програма повинна мати достатньо ясну сформульовану мету. У нашому випадку мета програми – формування творчо активної особистості дітей і підлітків за допомогою їхнього залучення до народного українського хореографічного мистецтва.

Така програма має складатися з переліку необхідних знань, умінь і навичок (тобто результатів) навчання в закладі позашкільної освіти, наявності необхідної матеріально-технічної бази для проведення занять, відповідності освітнім вимогам педагогічного складу учителів-хореографів.

Стосовно народної сценографії в закладі позашкільної освіти, то прийшов час міркувань про її логіку. Необхідність такої розмови про логіку в народному танцювальному мистецтві виникла через те, що на практиці неодноразово доводилося зустрічатися з певним нерозумінням її педагогами-хореографами, тому їхня народна сценографія піддається багаточисельним критичним зауваженням з боку професійних режисерів-хореографів, особливо при сумісній з ними роботі. Режисерам, у свою чергу, не завжди вдається пояснити педагогу-хореографу, чому поставлений танцювальний твір не відповідає тому, про що просив режисер, який у своїй роботі над виставою не може не вдатися до допомоги педагога-хореографа із закладу позашкільної освіти і використання танцю в задумі професійного драматичного спектаклю (Булага, 2020, с. 11).

Молодші групи ансамблів у закладах позашкільної освіти особливо відкриті для сприйняття та спілкування, а тому швидко піддаються зовнішньому впливу. На нашу думку, в процесі хореографічного виховання важливо зберегти цю відкритість до нового і вміти дарувати позитивну мотивацію для подальшого вивчення життєвих цінностей та формування характеру дітей і підлітків через танець.

Молодші групи ансамблів у закладах позашкільної освіти швидше сприймають хореографічну діяльність як засіб, спрямований на особисте сприйняття концентрованого творчого досвіду України. Народна сценографія також сприяє формуванню творчих здібностей дітей, властивостей і якостей особистості засобами мистецтва хореографії.

Необхідно пам'ятати, що поняття «танець» і «хореографія» дуже близькі за своїм значенням, зважаючи на те, що за своєю сутністю хореографія – це мистецтво танцю, його авторська постановка (сценографія).

Мистецтво хореографії та народно-етнічного танцю як і сама мова хореографії є багатограним явищем, що не відразу доступне кожному, але лише через навчання хореографії в закладах позашкільної освіти (куди входять і індивідуальні заняття) покликано вивчати хореографічне мистецтво загалом, тоді кожний учасник групи краще оволодіває ним і більш творчо реалізує (Зубатов, 2017, с. 241).

Безумовно, що лише етнологія, до якої постійно апелюють дослідники танцювальної культури, розкриває традиції та новації в народній сценографії, котрі визначають національну своєрідність танцювального мистецтва окремого народу.

Характерною рисою сучасної народної сценографії є знайомство глядача зі станом «тут і зараз», який уже підтримується учасниками цього процесу багато століть. Цей стан асоціюється з інтеграцією інтелектуальних, емоційних і фізичних аспектів; це також можна назвати «станом цілісності». Переживання подібного стану дітьми молодших груп танцювального колективу закладу позашкільної освіти призводить до оптимізації навчання та подальшого саморозвитку особистості.

Український народний танець – це танець певного етносу чи регіону. Це вид народної творчості, що склався на основі традицій народного танцю, і характеризується власною хореографічною мовою та пластикою, індивідуальною постановочною сценографією, що має бути зрозумілою дітям.

Педагогічне значення занять українським народним танцем полягає в можливості формування ідеалів у дітей і підлітків, коли на заняттях враховувати їхні вікові особливості, стійкі змістовні уявлення про українське суспільство і відносини між людьми. У процесі таких занять виникають різноманітні і захоплюючі види діяльності. Заняття в таких групах відрізняються високим рівнем варіативності, майже кожен педагог-хореограф привносить авторський принцип народної сценографії у свої постановки. Це починається, починаючи з розробки унікальних освітніх програм і закінчуючи створенням авторських хореографічних композицій для дітей і підлітків у закладах позашкільної освіти.

Висновки. Отже, в статті показано можливості народної сценографії як засобу формування особистості та естетичного виховання дітей у закладах позашкільної освіти. Визначено, що з точки зору культурної парадигми, український народний танець виступає культурним феноменом, який відображає тип і особливості культури етносу загалом за допомогою особливої пластичної мови. У статті доведено важливість надання дітям грамотної і систематичної підготовки на заняттях із хореографії. Оволодівши необхідними знаннями, навичками і вміннями, навчившись розуміти й осмислювати зміст досліджуваного хореографічного матеріалу, виразно його виконувати, діти й підлітки по-новому, більш активно і свідомо починають ставитися до занять. У результаті активного емоційного знайомства з народною сценографією формується художній смак дітей, вони починають помічати та сприймати прекрасне не лише в мистецтві, але й у житті. У роботі над народною сценографією з учнем молодших класів необхідно базуватися на принципах індивідуальності,

повторюваності матеріалу, ігровому принципів. Показано, що дотримання пунктів навчального плану систематизує роботу як педагога-хореографа закладу позашкільної освіти, так і його вихованців. План повинен базуватися на принципах переконливості, взаєморозуміння вчителя та його учнів. Аналіз здійсненої за рік роботи має здійснити не лише педагог-хореограф, але і його вихованці. Навчальна програма по класу хореографії має містити такі складові, як мету та результати програми (знання, вміння й навички учнів), її матеріально-технічне забезпечення, вимоги до форми та зовнішнього вигляду вихованців закладів позашкільної освіти.

Перспективи подальших наукових розвідок. Подальші дослідження означеної проблеми можуть здійснюватися в таких аспектах, як: 1) розробка практичних рекомендацій з підготовки хореографів до роботи над народною сценографією в школах мистецького спрямування; 2) використання специфічних методів у підготовці хореографічного твору.

ЛІТЕРАТУРА

- Благова, Т. О. (2021). *Розвиток хореографічної освіти в Україні: історико-педагогічний концепт*. Полтава: ТОВ «АСМІ». (Blahova, T. O. (2021). *Development of choreographic education in Ukraine: historical and pedagogical concept*. Poltava: "ASMI" LLC).
- Булага, К. М. (2020). *Дидактичні умови організації навчальної діяльності вихованців дитячого хореографічного колективу* (автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09). Полтава. (Bulaha, K. M. (2020). *Didactic conditions for the organization of educational activities of children's choreographic team pupils* (PhD thesis abstract). Poltava).
- Бурля, О. А. (2001) До періодизації умов формування професійних якостей педагогів хореографів. *Педагогічні науки*, 1, 132–136. (Burlia, O. A. (2001). To the periodization of conditions for the formation of professional qualities of teachers of choreographers. *Pedagogical Sciences*, 1, 132–136).
- Зубатов, С. Л. (2017). *Методика викладання українського народного танцю*. Київ: Видавництво Ліра-К. (Zubатов, S. L. (2017). *Methodology of teaching Ukrainian folk dance* Kyiv: Publishing House Lira-K).
- Мокляк, В., Мокляк, О., Бондаренко, Т. (2023). Нормативно-правове забезпечення функціонування закладів позашкільної освіти в Україні (1991–2022 рр.). *Педагогічні науки*, 81, 128–133. (Mokliak, V., Mokliak, O., Bondarenko, T. (2023). Regulatory and legal support for the functioning of out-of-school education institutions in Ukraine (1991–2022). *Pedagogical Sciences*, 81, 128–133).
- Тараканова, А. (1996). *Система хореографічного виховання у школі і позашкільних закладах*. Київ: ІЗМІН. (Tarakanova, A. (1996). *The system of choreographic education in school and extracurricular institutions*. Kyiv: IZMIN).
- Тригуб, С. В. (2004). Творча та організаційна діяльність керівника дитячого хореографічного колективу в загальноосвітній школі. *Сучасна мистецька освіта: реалії та перспективи* (сс. 155–162). Київ-Суми: СумДПУ.

(Tryhub, S. V. (2004). Creative and organizational activity of the head of the children's choreographic group in the secondary school. *Modern art education: realities and prospects* (pp. 155–162). Kyiv-Sumy: SumSPU).

Rosenberg, Marshall Bertram (2003). *Non-violent society: the language of life*. Encinitas, CA: PuddleDancer Press.

SUMMARY

Tsebriy Iryna, Moklyak Volodymyr. Folk Scenography as a Means of Personality Formation and Esthetic Education of Children in out-of-School Education Institutions.

The article deals with the possibilities of folk scenography as a means of personality formation and aesthetic education of children in out-of-school education institutions. The authors note that due to the transformational processes of the socio-cultural in the development of the Ukrainian state, the spiritual and moral sphere, which requires cultural exchange with European countries, should be a priority in society, taking into account that the aesthetic and physical education of a child is the education of a cultural and healthy nation. The formation of such a personality in childhood and adolescence takes place within two mutually determined directions - in the process of family and school (the latter includes the system of extra-curricular education) upbringing. Today, our state strives to develop ethnic cultural traditions and folk art in out-of-school education institutions. According to the authors, one of the means of preserving ethnocultural traditions and folk art in Ukrainian society is the development of folk scenography in out-of-school education institutions. Classes in folk choreography perform the following functions: adaptive, purposeful, integrative, the function of regulating hidden tensions, ethnocultural, aesthetic, physical education, self-education, self-control, self-organization, self-evaluation. These functions, first of all, develop the creative abilities of children and adolescents, awaken interest in the culture of the Ukrainian people, make it possible to release energy, satisfy the youth's need for a holiday, a spectacle, a game thanks to regular classes in extracurricular education institutions. With the opportunity of children and teenagers to participate in international competitions, creative and cultural exchange is really carried out. with European countries.

Key words: folk dance, folk scenography, institution of extracurricular education, aesthetic education, patriotic education, practical experience.